

ANTIČKA NASELJA ISPOD VELEBITA

Lađe su oduvijek plovile morskim prolazima ispod ove moćne planine. To dokazuju arheološki nalazi iz razdoblja staroga i mlađega kamenoga doba, paleolitika i neolitika, nađeni na otocima i obali Hrvatskog primorja.¹ Ovdje ispod kamenitog velebitskog masiva nalazila su se brojna naselja. Neka od njih sežu i tisuće godina unatrag. Marljive ruke istraživača otkrivaju stalno nove podatke o njima, proširujući naše poznavanje te davne prošlosti.

Ovi su krajevi prisutni i u grčkoj mitologiji. Prema nekim starim spisateljima ovuda je prošao tesalski junak Jason sa svojim drugovima Argonautima, kada su se vraćali iz daleke Kolhide sa lađom »Argo« i zlatnim runom.² Ovdje je Jason ubio i raskomadao nesretnog Apsirta, brata još nesretnije, prevarene, Jasonove žene Medeje, kada joj je htio pomoći. Po Apsirtu su nazvani otoci Apsirtidi, a to bi bili današnji Cres i Lošinj. Od imena Apsirta, Apsorta nastalo je ime Osor. Stvarni dodiri grčkih moreplovaca s ovim krajevima su uistinu veoma stari, ali počinju tek sa slabljenjem Liburna, moćnog plemena koje je gospodarilo čitavom istočnom jadranskom obalom, a čini se i dijelovima zapadne. U 8. stoljeću pr. n. e. vladali su i otokom Krkofom u Jonskom moru. Grci su ih tu pobijedili 735. pr. n. e. i otada počinje njihovo povlačenje prema sjeverozapadu.³

Liburnima su, čini se, na obali današnjeg Hrvatskog primorja prethodili Japodi. Bilo je to snažno ilirsko pleme koje je nastavalo na širokom području od Velebita do Sane na istoku, Zrmanje na jugu i do srednje Slovenije na sjeverozapadu. Oni su u određenom vremenskom razdoblju od 12—10. stoljeća pr. n. e. sudjelovali u invazijama na Apeninskom poluotoku. U današnjoj južnoj Italiji nalazimo u starom vijeku pokrajinu Japigiju, koju nastava plemena Japyga, koje mnogi znanstvenici smatraju istovjetnim s Japodima. Stjepan Bizantinac leksikograf zabilježio je tvrdnju logografa Hekateja iz Mileta koji je živio u VI st. pr. n. e., a veli da su dvije Japigije, jedna u Italiji a druga u Iliridi. Da su Japodi prodirali na Apeninski poluotok ukazuju i čuvene Tabulae Iguvinae, sedam brončanih ploča ispisanih starim umbrijskim jezikom, vjerojatno u III st. pr. n. e., a nađenih 1444. kod grada Gubbia (stari Iguvium) u Umbriji. To su obredni zapisi u kojima se pored ostalog proklinju i Japodi kao neprijatelji Umbra (*japuzkum numen*, Tab. Iguv. IIa) i kao narod koji ne smije imati udjela u njihovim vjerskim obredima. Iz toga zaključujemo da su Japodi u određenom povijesnom razdoblju izravno ugrožavali Umbre u njihovim sjedištima, a to je praktički srednja Italija. Kasnije u 2. st. pr. n. e. Japodi napadaju rimsku koloniju Akvileju (171. pr. n. e.) i Tergeste (52. pr. n. e.).⁴

Arheološka i povijesna znanost još nisu objasnile činjenicu kako je došlo do, recimo uvjetno, liburnizacije današnjeg velebitskog Podgorja. Čini se da su glavni udio u tome imale keltske seobe i osvajanja po Evropi, od 6. st. pr. n. e. naovamo. Kelti ili Gali su u velikom broju provalili u Italiju krajem 5. st. pr. n. e., osvojili njen sjeverni dio, ugrozili Etruriju, a 390. su pod Brenovim vodstvom osvojili čak i sam Rim, s izuzetkom njegovog utvrđenog svetišta Kapitolija. Jedan pravac prodiranja ovih plemena zahvatio je i našu današnju zemlju sa sjevera u području Slovenije i Slavonije. Treba pretpostaviti da je dio toga velikoga gibanja zahvatio i područje Japoda, možda na liniji današnjeg Krasa ili čak i sjevernije. Tu su situaciju mogli iskoristiti Liburni da im oduzmu obalski pojas, koji su Japodi prije toga držali. Najstariji pisani izvor koji opisuje našu obalu jeste svojevrsan priručnik za ondašnje moreplovce takozvani »Periplus« grčkog pisca Pseudo-Skylaka iz druge polovine 4. st. pr. n. e. U njemu se ovaj dio obale pripisuje Liburnima.⁵

Ovom obalom uvijek je strujio živ promet i ljudi i robe, kadgod je na njoj vladalo kako tako mimo razdoblje. Prikladni morski tjesnaci, zaštićene luke i uvale tu su plovidbu olakšavale. Na ušću rijeke Pada stoljećima se razmjenjivala trgovačka roba i proizvodi između juga i sjevera. Velika luka Spina cvala je od šestog do trećeg stoljeća, kada su joj riječni nanosi Pada zatrpali kanale. Veliki etruščansko-venetski i grčki emporij sigurno je u svoje lagune i kanale primao i lađe s liburnske obale. Činjenica je da nijedna stalna grčka naseobina nije osnovana na užem liburnskom području, odnosno njegovoj obali. Kao vrsni pomorci i brodari, koji su iz velebitske hrastovine i primorske borovine stvorili tip brze i lake lađe, jedno- ili dvoveslarku liburnu, oni nisu trebali Grke kao posrednike za razmjenu svojih dobara. Svoju trgovinu i plovidbu između jadranskih obala i dalje prema jugu obavljali su sami. Predmeti, posuđe i novci iz dalekih pokrajina, kao na pr. Apulije u južnoj Italiji to potvrđuju. U Senju su nađeni novci grčkih gradova Apolonije (Vojuš) i Dyrrachiuma (Drač) u današnjoj Albaniji, te Panormusa (Palerma) na Siciliji.⁶ Prema tome su Liburni održavali trgovačke i druge dodire s grčkim naseobinama, ali u svom vlastitom području nisu im dozvoljavali trajno naseljavanje. Zašto je to tako bilo predstavlja svojevrsan povijesni i arheološki problem. Vjerojatno je na to utjecalo staro neprijateljstvo i kasnije dugotrajno nepovjerenje, koje nije zgaslo ni nakon više stoljeća.

Otkrića posljednjih godina, naročito radovi prerano preminulog prof. dr Vladimira Miroslavljevića i direktora Gradskog muzeja u Senju prof. Ante Glavičića, unijeli su čitav niz novih lokaliteta i naseobina gradinskog tipa u arheološku kartu ovoga kraja.⁷ Iz tih otkrića je vidljivo da je naseljenost za ono doba bila dosta velika. Ljudi su živjeli ritmom prirode, pasli svoja stada, sijali žito i ječam, lovili ribu i plovili, ratovali, imali svoje svetkovine i svoje žetve i berbe.

U taj su život ušli rimski osvajači, koji su u nizu ratova i sukoba tokom više stoljeća osvojili italski poluotok. Na sjeveru je ovo osvajanje, izuzev Alpa, označeno osnivanjem naseobine rimskih građana kolonije u Akvileji 181. pr. n. e. Ova naseobina postaje baza iz koje će Rimljani poduzimati osvajačke pohode i kaznene ekspedicije prema našim krajevima. U nizu sukoba s Japodima Rimljani ih nisu uspjeli pokoriti, tako da je njihova vlast u ovom području bila više manje nominalna. Kada je stanje u Iliriku sa stalnim ple-menskim nemirima i bunama počelo ugrožavati sigurnost rimske vlasti i rimskih trgovaca i građana, koji su se tamo nalazili, odlučio je Oktavijan da

Sl. 71 — Suhozid-međa između ilirskih općinskih zajednica Ortoplina (Stinica) i Becosa (Karlobag) podignutog 14. godine n. e. na brdu Panas iznad Jablanca.

ukloni tu opasnost. Krenuo je na svoj poznati pohod protiv Japoda, Delmata i drugih Ilira od 35—33. pr. n. e.⁸ Tim osvajanjem ulazi liburnska obala i japodska unutrašnjost u svjetsku povijest. Oktavijan je svoj pohod započeo upravo iz Senije — Senja i iz njega prodro u unutrašnjost Japoda prastarim prethistorijskim putem preko Vratnika. Ovaj je pohod završio pokoravanjem Japoda, ali nakon niza teških sukoba u jednom od kojih je, prilikom osvajanja Metuluma, bio ranjen u koljeno i sam Oktavijan. Iliri, međutim, još uvijek nisu bili konačno pokoreni. To je uslijedilo tek nakon što je bio ugušen posljednji veliki ilirsko-panonski ustanak koji je trajao od 6—9. godine n. e. Taj je ustanak bio potresao temelje rimske države. Čitava rimska vojna sila, pod vodstvom Tiberija, pastorka Oktavijana Augusta, gušila je tokom te tri godine širom Ilirika ovaj krvavi ustanak. Tek kada je u ognju i krvi savladan posljednji otpor ilirskih Delmata kod njihove utvrde Ardube, gdje su ilirske žene skakale sa zidova gorućeg grada u rijeku, da ne bi žive pale u ruke Rimljanima, mogao je započeti proces trajne uspostave rimske vlasti. Osniva se rimska provincija Dalmacija, koja je obuhvatala veliki dio naše današnje zemlje. U njen sklop je ušla i zemlja Liburna, pa prema tome i Hrvatsko primorje i Velebitsko Podgorje.

Stara se naselja u većoj ili manjoj mjeri, postepeno, mijenjaju. Od Senja do Novigradskog mora imamo u antičko doba pet važnijih naselja. To su Senia (Senj), Lopsica (Jurjevo), Ortopla ili Ortoplina (Stinica), Vegia ili Bigi (Karlobag) i Argyruntum (Starigrad paklenički).

Senia je, bez sumnje, stoljećima bila glavna luka Japoda, pa Liburna i Rimljana te napokon Hrvata. S velikim i bogatim otokom Krkom nasuprot, na početku pradavnog puta što vodi preko Vratnika, ovo je bila idealna polazna točka za put s mora u unutrašnjost. To su uočili već i davni stanovnici ovoga područja, kada su na »Kuku« iznad grada⁹ podigli svoju utvrđenu građinu koja je stoljećima vršila onu istu funkciju koju će vršiti kasniji rimski grad, koji se tu u kasnije vrijeme razvio u njenom podnožju i koju uostalom vrši i danas.

Senia je postala pravno i upravno rimski grad u vrijeme cara Augusta, koji joj je taj status bez sumnje sam podario¹⁰ i to u rangu municipija. Naime suprotno nekim mišljenjima ne bih se složio s gledištem da je Senia bila rimska kolonija tj. rang više od municipija. Senia je onda kao i danas funkcionirala u prvom redu kao prometno ishodište i polazište za široko područje unutrašnjosti. Ovome gradu nedostaju iole značajnije plodne poljoprivredne površine, što je pak značajka svih ostalih kolonija u rimskoj provinciji Dalmaciji: Jadera (Zadra), Salone (Solina), Aequuma (Citluka kod Sinja), Narone (Vida kod Metkovića), Epidauruma (Cavtata). Osim toga u ovom problemu pouzdani Plinije stavlja Seniu među oppida tj. utvrđene gradove Liburnije, ali u statusu municipija (Plin., HN, III, 140). To ništa ne smanjuje značenje ovoga antičkog naselja, jer se i jedna i druga kategorija faktično izjednačavaju tokom vremena. U Seniji se dakle ubrzo nakon osnivanja municipija obrazuje vladajući sloj građana složen iz doseljenih Italika, točnije iz sjeverne Italije, trgovaca, prekupaca, brodarara, zatim iz domaćeg povlaštenog sloja, koji je primio rimsko građansko pravo.

Građani Senije obavljaju važne funkcije u provinciji. Tako je Lucije Gavije Optat ugledni svećenik svih Liburna (*sacerdos Liburnorum*). Neki služe u carskoj pretorijanskoj gardi u Rimu kao Marko Valerije Kvintilijan koji za sebe izričito veli *domo Senia* (rodom iz Senije) CIL VI 2451. Živi promet i razgranate veze senjske luke privlačili su ljude iz udaljenih krajeva Carstva. Tako u Seniji nalazimo natpis prvog poznatog nam Židova doseljenog u našu zemlju. To je *Aurelius Dionysius Iud(a)eus Tibe[r]iensis*, kako veli za sebe *filiorum trium pater* (otac trojice sinova), a umro je u ovome gradu u dobi od 50 godina (CIL III 10055), negdje u drugoj polovini drugog stoljeća n. e. U Seniji je sačuvan i natpis jednog Grka, Marka Klauđija Marcijana porijeklom iz Nikomedije u Bitiniji, u današnjoj Turskoj (CIL III 15094). Naravski da je ovakvih pridošlica moralo biti mnogo više, jer je broj natpisa koji su do nas stigli neznatan. Ovakav sastav stanovništva odražava se u štovanju božanstava istočnjačkog porijekla, što je značajka i drugih lučkih gradova i prometnih središta u Rimskom carstvu. U Senju su sačuvani natpisi posvećeni bogovima Serapisu i Mitri. Serapis je bio božanstvo egipatskog porijekla nastalo u helenističko vrijeme iz štovanja boga Ozirisa i svetog bika Apisa. Mitra je bio staro perzijsko božanstvo sunca, vatre i plodnosti u najširem smislu. Poštivanje su mu naročito širili istočnjaci i rimski vojnici. Nađeni su i tragovi poštivanja kulta Magnae Matris, Velike Majke bogova, također istočnjačkog porijekla. Postojalo je i svetište Libera, zaštitnika vina i vinograda, vjerojatno na prostoru »Stele«.

gdje je prof. A. Glavičić pronašao kip Libera — Silvana, pa božice lova Diane uz druge antičke nalaze.¹¹ Trgovačka važnost grada Senije u rimsko vrijeme ogleda se u postojanju carskog carinskog ureda za Ilirik, tzv. *publicum portorium Illyrici* u drugoj polovini drugog st. n. e.¹² To stavlja Seniju u jednaki rang s Pulom, Trstom i Akvilejom onoga vremena. Sve gore iznijeto ukazuje da se u gradu odvijao živi promet i razmjena robe, preko Like do doline Save i obratno, kamo je išla rimska cesta, te morskim prometom duž obale prema Jaderu i Saloni. Važnost Senije istaknuta je i na karti rimskih cesta, izrađenoj u antičko doba tzv. Tabuli Peutingeriani, gdje je Senija prikazana s dvije kućice, što je bila oznaka važnijih naselja.

Cvat grada se nastavio i u III st. n. e. Sačuvao se, nažalost oštećeni, natpis Lucija Domicija Galikana Papinijana, velikog dostojanstvenika, koji je vršio dužnost namjesnika čitave pokrajine Dalmacije od 239—41. n. e. On je dao popraviti i obnoviti ruševno gradsko kupalište (CIL III 10054). Otkrića učinjena iza drugog svjetskog rata, prilikom raščišćavanja ruševina ili kopanja temelja za nove zgrade, vršena pod nadzorom prof. A. Glavičića i drugih stručnjaka, obogatila su naše poznavanje antičkog grada i potvrdila njegov cvat u antici. Spomenimo nalaz, nažalost opet samo ulomka, natpisa u kojem se spominje curia, a to je gradska vijećnica antičkog Senja. Natpis je bio nađen 1971. u širokoj kontradi uz kuću Petra Kosa, prilikom kopanja temelja za nove zgrade. Najveći dio nalaza, što ih posjedujemo iz Senije datiraju od II—IV st. n. e. Nemirno peto stoljeće već označava teško stanje po grad, koji je već zbog svog položaja, kao završetak stare prometne ceste, bio prirodni cilj svih osvajača. Grad je bez sumnje bio najvećim dijelom spaljen i opljačkan za vrijeme gotskih ratova i provala u petom i šestom stoljeću, kako to spaljene antičke zgrade i drugi predmeti uništeni u istim spaljenim slojevima koji se nalaze prilikom iskopavanja, potvrđuju. Tako je završio ovaj stari i ponosni grad antike. Novi život ucijepit će mu na tim istim spaljenim temeljima, par stoljeća kasnije, slavensko pleme Hrvata i s njima živi do danas.

Od Senja duž obale Podgorja pruža se niz pretpovijesnih naselja, bilo uz samo more ili nešto podalje od njega. U antici spominju se kao naseljena mjesta Lopsica, davno ilirsko naselje na mjestu današnjeg Jurjeva, koje se pod imenom Aloupsoi javlja već u IV st. pr. n. e., zatim Ortopla, današnja Stinica, pa Vegia ili Bigi — Karlobag i Argyruntum kod Starigrada pakleničkog.

Jurjevo ima neveliku, ali prirodnu od bure i juga, naših najneugodnijih vjetrova, zaštićenu luku i odatle određena važnost ovoga mjesta u svim vremenima. To su uočili i najstariji stanovnici ovoga kraja i podigli na brežuljku Gradini, svoje naselje čiji se ostaci i danas raspoznaju. Kada je to točno bilo teško je reći, ali ovakav tip naselja na povišenim zaštićenim mjestima, gradinama, javlja se u našim krajevima već krajem trećeg tisućljeća prije n. e. tj. od 2200—2000. Ne velim da i Gradina Lopsike datira iz tog vremena, ali ne moramo ni to isključiti. U svakom slučaju ovog gradinsko naselje ima dugotrajni kontinuitet života, jer nije dalo samo sporadične nalaze iz pretpovijesnog vremena, kao kremene klinove i brusove, žrnjeve i prostu rukom rađenu keramiku, već i nalaze iz rimskog vremena. Naselje se nalazilo i na otočiću Liscu, koji je nekad davno bio nasipom spojen s kopnom, čineći luku Lopsike još sigurnijom od jugoistočnih vjetrova. I ovdje se prema tome ponavlja gotovo redovita pravilnost, da svako ili skoro svako naše antičko naselje ima svoga gradinskog tj. pretpovijesnog prethodnika.

U tom je smislu i Jurjevo izravni nasljednik ovoga pradavnog naselja, pa može imati i 4000 godina kontinuirane naseljenosti, a možda i više. Ovdje su stoljećima pristajale japodske, liburnske, pa grčke i rimske lađe.

Ime je Lopsica ilirskog porijekla, s korijenom riječi lub, a prema našem velikom ilirologu prof. Antunu Mayeru označavalo bi brežuljak, brijeg. Prema tome naziv Lopsica bi značio mjesta na brijegu, što je Lopsica u svojem ilirskom razdoblju i bila. Pod imenom Aloupsoi spominje je gore spomenuti Pseudo-Skilakov moreplov iz IV st. pr. n. e. U rimsko vrijeme spominju mjesto geografi Plinije i Ptolemej, koji žive u prvom i drugom st. n. e. i to također pod imenom Lopsica, što je vjerojatno i najpravičniji oblik. Kasnije je ime zabilježeno u tzv. itinererima, putnim priručnicima iz VII st., u tzv. Kozmografiji Anonima iz Ravene i to iskrivljeno kao Puplica, mjesto između Ospele i Senije (IV, 22 i 14), te u Guidonovoj Geografiji (116) spisu iz VIII st. kao Puplica. U imenu otočića Lisca krije se vjerojatno ovo staro ime koje su Hrvati preuzeli podešavajući ga svome izgovoru, krateći i premještajući slogove staroga imena, pa je od Pub-Lisca nastalo Lisac (tzv. metateza). Vrijedi spomenuti da identično ime nosi i istaknuta gradina Lisac u Krasnom polju sjeveroistočno od Jurjeva na cesti prema Otočcu.¹³ To je pravac prastarog prethistorijskog puta, pa se po svemu sudeći dotle pružao i teritorij stare Lopsike, odatle dva ista imena u istoj teritorijalnoj zajednici. Naime iz sačuvanih natpisa o razgraničenju u antičko doba znamo da su sva primorska naselja imala svoje područje u unutrašnjosti, pa je tako i ovdje bilo.

I u rimsko doba naselje je imalo određenu važnost na putu duž obale i kao pravac puta u japodsku unutrašnjost. Njegovi su stanovnici bez sumnje trgovali drvom i stokom i bavili se ribarstvom. Veoma rano, već u I stoljeću n. e. pod carem Tiberijem (14—37.) dobili su rimsko građansko pravo u formi tzv. *ius italicum*, što pored ostalog znači da svi punopravni građani nisu plaćali porez. Osim toga mjesto je dobilo rang municipija, što je bio veliki korak za njegov napredak. Municipalni rang Lopsike spomenut kod Plinija potvrdio nam je latinski antički natpis pronađen 1975. u dvorištu župnog dvora u Jurjevu, a u njemu se spominje Tit Julije Laura, kao visoki činovnik uprave naselja odnosno municipija. Bio je naime *duumvir quinquennalis* i *aedilis*, a to znači vrh gradske uprave.¹⁴

Sačuvan nam je još jedan zanimljivi natpis iz Jurjeva (CIL III 3015). To je nadgrobní natpis na kamenom bloku, a postavila ga je Julija Tercija Toruka kći Gajeve (svojoj) kćeri Juliji Pauli Sekstovoj kćeri i (svojoj) unuci Apuleji Marceli Gajevoj kćeri: *Juliae Sex(ti) f(iliae) Paullae f(iliae), Appuleiae C(ai) f(iliae) Marcellae nep(ti) Julia C(ai) Tertia Toruca v(iva) f(ecit)*. Osobe spomenute na natpisu rimski su građani i to su pravo dobili pod carem Tiberijem. Bili su vjerojatno povezani s liburnskim Apulejima, koji su bili jedna od vodećih obitelji u Aenoni — Ninu, te u Jaderi — Zadru. Za nas je u prvom redu zanimljivo ime Toruca, jer pokazuje kako su uz usvojena ili nametnuta rimska imena, domaći ljudi čuvali i svoja posebna ilirska imena. Stanovništvo, čija se osnova pretežno obnavljala iz svoga zaleđa, ostalo je u svojoj srži uvijek ilirsko i tako dočekalo Hrvate u VII stoljeću.

Nakon triju manjih sidrišta u Lukovu, Kladi i Starigradu dolazimo obalom do slijedeće važnije luke Stinice. Ovdje se nalazila antička Ortopla, staro lučko liburnsko-japodsko naselje, na mjestu gdje je kanal između liburnske obale i otoka Arbe — Raba. Spominju je Ptolemej (II, 16, 2) i Plinije (HN,

III, 140), a u obliku Ὀρτοπλήτης Pseudo-Skylak (21). Kao Ospelu spominju je Ravenat (IV, 22) i Guido 115 (224, 3. 381, 10. 543, 7). O sastavu stanovništva u ovom mjestu ne znamo, jer nam nisu sačuvani nikakvi natpisi, ali vjerojatno je i ovdje živjelo isto domaće stanovništvo, kao i u Seniji i Lopsiki, s ponekim doseljenim Italikom, istočnjakom ili drugim strancem. U mjestu je u prošlom stoljeću bilo otkriveno 30 antičkih grobova u kamenim urnama s priložima iz stakla, bronce i zlata. Na osnovu novčića careva Augusta, Galbe i Vespazijana, što su također tada pronađeni mogu se ovi grobovi datirati u I st. n. e. Plinije spominje Ortoplu među *oppida* rimskih građana, dakle kao utvrđeno naselje, pa je moguće da je i ovo mjesto bilo dobilo municipalni status od Augusta ili Tiberija.

Iz šireg područja Stinice imamo dva vrijedna i zanimljiva natpisa o razgraničenju. Prvi se nalazi uklesan na jednoj stijeni 22 km jugoistočno od sela Krasnog u šumskom predjelu Lomska duliba — Legenac, na području bivše općine Kosinj. Stijena stoji osamljeno u užem predjelu Kosinjske Begovače i Bakovca. Natpis govori o razgraničenju i pravu prilaza izvoru vode, po svoj prilici izvoru Begovače, a između Ortoplina i Parentina (CIL III 15053 *Ex conv[e]ntione finis / inter Ortoplinos et Pare[nt]inos, aditus ad aquam[v]ivam Ortoplin[i]s pas(s)us / D(=quingentos) latus (= primum?)*). Prema tome inače nam nepoznati Parentini složili su se sa zajednicom Ortoplina tj. stanovnika šireg područja Ortope o međama zemljišta i pašnjaka i pravu pristupa izvoru, što je u ovom području bilo veoma važno radi stoke i radi ljudi. Parentini su vjerojatno nastavali područje Kosinja i Perušića do Gospića, kako je mislio J. Brunšmid.¹⁵

Drugi je natpis nađen u okolici Jablanca, na području između Stinice i Klačnice, na jednom suhozidu, koji ima smjer ravno u pravcu Velebita. Natpis glasi: *Ex dec[r(eto)] / P(ubli) Cornel[i] / Do<l>label<l>ae / leg(ati) pr(o) pra[et(ore)] [termini positi (?)]/int(er) Beg(i?)os et Ortopli[n(os)]*. Činjenica što je sam natpis nađen na ovom suhozidu govorila bi upravo on predstavlja tu izvornu graničnu ili međašnu liniju između ovih dviju ilirskih općinskih zajednica. Ako je to točno to bio jedinstveni slučaj u čitavoj provinciji Dalmaciji.¹⁶ Publije Kornelije Dolabela bio je namjesnik provincije Dalmacije od 14—20. n. e., pa je prema tome to i vrijeme kada se mora datirati ovaj natpis. Osim toga ovim je još jednom potvrđeno da je Stinica doista bila stara Ortopla.

Pitanje je tko su Begi? Bez sumnje to su pripadnici ilirske plemenske općine, čije je središte bilo stara Vegia ili Bigi, koja se također spominje kod starih geografa i u putnim priručnicima: *Ὀβέρια*, Ptol., II, 16, 2; Vegium, Plin., III, 140; Bigi, Rav., IV, 22, V, 14; Guido 116 (224, 2. 381, 9. 543, 6). To se naselje poistovjećuje s današnjim Karlobagom, nakon Stinice slijedećim važnim antičkim naseljem Podgorja. Karlobag je mjesto s dosta brojnim antičkim nalazima. Nađeno je antičkih grobova, novaca, pa i natpisa, ali nažalost najveći broj samo u ulomcima. Za upoznavanje pravnog položaja stare Vegie ipak imamo, opet nažalost oštećeni, nadgrobni natpis mladog Lucija Sestija Silvestra, mjesnog vijećnika, koji je umro u starosti od 23 godine, pa mu je otac postavio nadgrobni natpis na brončanoj urni, u kojoj su bili pohranjeni njegov pepeo i spaljeni ostaci. Natpis glasi: *L. Sestio L. f(ilio) [S]er(gia) Silvestri decur(ioni) annor(um) XXIII L. Sestius T. f(ilius) Ser(gia) Clemens pater t(estamento) p(oni) i(ussit)*. Spomenik ovog

Sl. 72 — Brdo »Gradina« — srednjovjekovna utvrda iznad D. Starigrada, snimio dr. VI. Miroslavljević 1973.

rano preminulog mladića potvrđuje nam važnu činjenicu da je i stara Vegia imala status grada, odnosno municipija. Stanovnici su bili upisani u tribus Sergia, to znači da je mjesto dobilo ovaj status rano, dakle u vrijeme cara Augusta. Zanimljivih antičkih nalaza ima u selu Vidovcu 3 km istočno od Karlobaga, gdje su prije više od stoljeća (1865.) i kasnije nađeni ostaci veće građevine s tri mozaična poda i nizom manjih nalaza. Naročito je zanimljivo bilo otkriće ulomka mramornog kipa u oklopu, pa se smatra da se ovdje možda radilo o hramu posvećenom bogu Jupiteru.¹⁷ Nađene su i brojne opeke sa žigovima tvornica, naročito iz sjeverne Italije, kao i novaca iz vremena početka prvog stoljeća n. e., pa bi to govorilo da je zgrada u to doba sagrađena. Količina ove keramike i drugih predmeta, ovdje i u samom Karlobagu, ukazuje da je ovaj gradić imao priličan prosperitet i u antičko doba. To zasigurno, dobrim dijelom, zahvaljuje i činjenici što je na ovom mjestu prirodni južni završetak davne prometnice iz Ličkog polja, pa se i ovdje odvijek vršila trgovina i razmjena dobara između obale i širokog područja unutrašnjosti, kao uostalom i u današnje vrijeme autoputova.

Na južnom kraju Podgorja stoji u Planinskom zaljevu Starigrad paklenički na čijem je mjestu stajao antički gradić Argyruntum. I njega spominju već poznati nam Plinije (III, 140), Ptolemej (II, 16, 2), te Ravenat, Argerunto(n) (IV, 22. V, 14) i Guido, 116 (224, 1. 381, 8. 543, 5). I ovo liburnsko naselje postalo je u rimsko doba mjesto sa pravnim statusom municipija i to najvjerojatnije u I st. n. e. pod carem Tiberijem, prije 29. g. n. e., a bilo

je upisano u tribus Claudia. Jedan od tri građevinska natpisa¹⁸ nađena u ovom mjestu, a datirana u vrijeme istoga cara (14—37.) spominje gradnju zidova i kula (*murum et turres*) vjerojatno 34—35. godine. Najraniji je natpis posvećen carici Liviji Juliji Augusti, majci cara Tiberija, a najvjerojatnije je da je postavljen prije njene smrti 29. godine. Natpis je postavio gradski vijećnik dekurion Gaj Julije Sulla, jer je njim želio ovjekovječiti svoj ulazak u to vijeće. Njegovo ime ukazuje da je rano dobio građansko pravo, a vjerojatno je bio domaćeg porijekla, pa mu je zato toliko i stalo do te časti. U Argyruntumu nalazimo i italske obitelji i to u kasnom I i ranom II st. n. e. Muškarci iz ovog mjesta su služili u Rimu u carskoj pretorijanskoj gardi. Majka jednoga takvoga vojnika, koji je zanovačen relativno kasnije 128. n. e., primila je građansko pravo od cara Hadrijana (117—138.). Kako znamo da u to doba u Liburniji gotovo i nema davanja rimskog građanskog prava, to je vjerojatnije da se ova obitelj spustila na more negdje iz unutrašnjosti. U Argyruntumu je otkopana bogata nekropola s oko 400 grobova, u kojima su pokojnici bili spaljeni. Groblje se pružalo duž ceste koja je išla iz grada u dužini od oko pola kilometra. Nalazi koji su bili metnuti kao prilog uz ove ukope svjedoče o relativnom blagostanju grada u I i II st. n. e. Nađene su zemljane lampice, narukvice, staklene posude i prstenje. U muškim grobovima je nađeno oružje, strugači, udice i kocke, a u ženskom nakit, predmeti toaleta i privjesci od jantara. Argyruntum je bio podignut na poluotoku i zatvoren zidovima u dužini od 220 × 150 m i gradić je imao površinu od 3,5 ha. Kasnije zatrpavanje ili močvarno tlo utjecalo je na opadanje ovoga gradića, posljednji novčići su iz doba cara Dioklecijana, a o kasnijem životu grada nije nam ništa poznato, iako ga kasniji itinereri, kako smo naveli, spominju.

I tako smo završili niz ovih starih naselja ispod ponosnog Velebita. Vidjeli smo, da tamo gdje i danas žive naselja, da su se nalazili i njihovi mnogo stariji pretpovijesni i antički prethodnici. To je sasvim razumljivo, jer je čovjek uvijek na svoju korist nastojao upotrijebiti određenu prirodnu ili zemljopisnu značajku nekog mjesta, koje ga je privuklo. Vidjeli smo, da su sva ova stara naselja nastala zbog istih onih uzroka, zbog kojih se tu i danas nalaze njihovi suvremeni nasljednici. To su ili luke ili završeci prometnih pravaca iz unutrašnjosti, izvori vode, mogućnost poljoprivrede, stočarstva, drvene privrede, a često kombinacija svega toga. Čovjek koji je ovdje živio bavio se najstarijim djelatnostima, lovio je, pasao stoku, sijao i žeo. Ratovao je i borio se za slobodu, a kada je bio pokoren, nastojao je čuvati svoja vjerovanja i svoje predaje, koliko mu je to bilo moguće u jednoj nivelirajućoj civilizaciji kao što je bila antika. Teškoća je istraživanja arheološkog i povijesnog u ovakvim slučajevima, kada novo neprestano niče na mjestu prethodnog, što to novo u pravilu briše ranije tragove. A upravo to je slučaj u svim gore spomenutim mjestima. S druge strane, to je dokaz ljudske ustrajnosti i otpornosti, da se život obnavlja, onda i ondje, kada se čini da to više nije moguće. Stoga su ovi drevni gradići i mjesta ispod kamenitih hridi planine, stisnuti uz more, upravo izvanredni primjer baš te ljudske izdržljivosti i ustrajnosti, tokom dugih tisućljeća.

GLI ABITATI ANTICHI SOTTO IL VELEBIT

Riassunto

L'odierno littorale croato nell'età preistorica faceva parte del territorio iapodico. Questa fiera tribù illirica occupava gran parte dell'odierna Croazia cen-

trale. La fonte più antica che descrive la costa orientale adriatica, il Periplo dello Pseudo-Scilace, attribuisce questo litorale ai Liburni. Come e quando gli Iapodi sono stati spostati dai Liburni dalla costa, è un problema che l'archeologia e la storia hanno ancora da risolvere.

Quando i Romani vi sono arrivati hanno trovato degli abitati di tipo casteliere che già esistevano. Alcuni di questi castellieri sono stati definiti tali appena nell'ultimo decennio. Questi abitati erano stazioni marittime delle antichissime comunicazioni preistoriche che scendevano dal retroterra, dietro la grande barriera del Velebit, pieno di foreste. Un abitato di questo tipo era l'antica Senia, da dove Ottaviano ha cominciato la sua invasione nell'interno iapodico e illirico negli anni 35—33 av. Cr.

Dopo la conquista definitiva dell'Illirico, avvenuta dopo la grande ribellione delmato-pannonica dal 6—9 d. Cr., 10 stesso Augusto o Tiberio hanno dato il rango municipale agli antichi insediamenti di *Senia* (Senj), *Lopsica* (Jurjevo), *Ortopla* (Stinica), *Vegia* (Karlobag) e *Argyruntum* (Starigrad — Paklenica). Tutti questi luoghi Plinio menziona nella sua lista dei luoghi della Liburnia come *oppida*.

Il fiorire di questi piccoli centri, specialmente Senia, era abbastanza notevole nei primi due secoli, come lo confermano i resti archeologici. La difficoltà dell'esplorazione archeologica si presenta nel fatto che lo sviluppo dei centri posteriori ha distrutto la più grande parte dei resti antichi. Però dallo studio del materiale esistente si può concludere che questi antichi centri riempivano in fondo quella stessa funzione che avevano anche gli abitati pre- e protostorici. E questa era lo sbocco marino delle comunicazioni del loro retroterra e il ricambio delle merci. Questi piccoli porti facilitavano anche la navigazione lungo la costa conosciuta per l'incostanza del tempo e forte vento di bora.

BILJESKE

1 V. Miroslavljević, «Jami na Sredie» — Prilog prehistorijskoj kulturi na otoku Cresu, Arheološki radovi i rasprave (= ARR), I, 1959, 131—174. Isti, Impresso-cardium keramika na otocima Cresu, Lošinja i Krka, ARR, II, 1962, 175—212. Isti, Listofliko «kameno oruđe iz spilje »Jamina Sredie» na otoku Cresu, ARR, IV—V, 1967, 79—93. Isti, Gradine i gradinski sistemi u prehistorijsko i protohistorijsko doba, ARR, VII, 1974, 259—292. A. Glavičić, Arheološki nalazi iz Senja i okolice (III), Senjski zbornik (= SZ), II, 1966, 184—418. Isti, Arheološki nalazi iz Senja i okolice (III), SZ, IV, 1970, 45—54. Isti, Arheološki nalazi iz Senja i okolice, (II), SZ, III, 1967—68, 5—45.

2 R. Katičić, Podunavije i Jadran u epu Apolonija Rodanina, Godišnjak Akademije nauka BiH, VII, 1970, 71—132. Isti, Najstariji jezici i narodi u senjskom primorju, SZ, III, 1967—68, 45—53.

3 M. Suić, Istočna jadranska obala u Pseudo-Skilakovu Periplu, Rad JAZU, knj. 306, 1955, 121—188.

4 A. Mayer, De Iapodibus populo Illyrico Celtis commixto, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva (Serta Hoffellieriana), NS, 18—21, 1937—40, 188—199. O istoj problematici vidi: Lika, Hrvatsko arheološko društvo, Znanstveni skup Otočac, 21—23. IX 1974, Split 1975.

5 M. Suić, o. c.

6 C. Patsch, Die Lika in römischer Zeit, Schriften der Balkankommission, Antiq. Abt., I, Wien 1900, 102—103. A. Glavičić, oo. cc.

7 V. Miroslavljević, oo. cc. A. Glavičić, oo. cc.

8 G. Veith, Die Feldzüge des C. Iulius Caesar Octavianus in Illyrien in den J. 35—33. v. Chr., Schriften der Balkankomm., Antiq. Abt., 8, Wien 1914.

9 A. Glavičić, Arheološki nalazi iz Senja, SZ, II, 1966, 391—393.

10 J. Klemenc, Senj, Hrvatski kulturni spomenici, izd. JAZU, Zagreb 1940, 1. J. Wilkes, Dalmatia, London 1969, 200. Problem je da li je Senj bila kolonija ili municipij. Smatram vjerojatnijim da je bila samo municipij, jer gradu manjkaju poljoprivredne površine, koje su značajka svih ostalih kolonija na našoj obali. Tacit spominje izgnanstvo senatora Manlija Patruita 70. g. n. e. (Annales, IV), koji je bio prognan u colonia Seniensis, mnogo je vjerojatnije mišljenje da se radi o etruščanskoj koloniji Senj, današnjoj Sieni u Italiji, a ne o našoj Senji.

11 Za natpise uspor.: J. Klemenc, o. c., 4—5. C. Patsch, Lika, 100—101. Za kip Libera i druge novije nalaze: A. Glavičić, SZ, V, 1973, 462, te rasprave iz bilješke 1. Za kult Magnae Matris: I. Degmedžić, Arheološka istraživanja u Senju, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, LIII, 1952, 215—254.

12 J. Klemenc, o. c., 5. J. Wilkes, o. c., 201.

13 A. Glavičić, SZ, IV, 1970, 47, 50.

14 M. Zaninović, Antički natpis iz Jurjeva, SZ, VI, 1975, 159—167.

15 J. Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, NS, III, 1898, 174—77. C. Patsch, Lika, 22. A. Glavičić, SZ, III, 1967—8, 13.

16 D. Rendić-Miočević, Novi Dolabelin »terminacijski natpis« iz okolice Jablanca, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, III, 1968, 65.

17 J. Brunšmid, o. c., 154. C. Patsch, o. c., 109.

18 [Ti(berius) Caesar / divi Aug(usti) f(ilius) Aug(usti) imp(erator)] pon[tifex] m[ax]im[us] / trib[unus] pot[estatis] XX[XVI] m[urum] / et] tuf[r]res dedit / L(ucio) Volusio S(aturnio) / leg(ato) pro praef(ore) / Jahreshefte d. Oesterr. Arch. Inst., 12, 1909, Beiblatt, 50. Ti Caesar divi Aug. f. Augustus imp. pontif. max. trib. pot. XXXVI ded. L. Volusio Saturnin. leg. pro pr., CIL III 14322. Juliae August. divi Augusti matri Ti. Caesaris Aug. L. Volusio Saturnino leg. pro pr. C. Iulius Sulla o b dec. CIL III 9972. Uspor. G. Alföldy, Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien, Budapest 1965, 77. Vojnik pretorijanac: C. Severus eques ex singularibus ex chor. pr. IX.